

Edyta Koper
UMCS Lublin
edytaalwas@wp.pl

**Polskie rodziny transnarodowe: dzieci, rodzice, instytucje
i więzi z krajem w świetle raportu Komitetu Badań nad
Migracjami Polskiej Akademii Nauk**

***Polish transnational families: children, parents, institutions
and ties with the country in the light of the report
of the Committee for Migration Research
of the Polish Academy of Sciences***

Streszczenie:

Emigracja ludności polskiej to zjawisko dynamiczne. Zagadnienie to stanowi przedmiot dużego zainteresowania społeczeństwa, środków masowego przekazu oraz instytucji i organizacji państwowych. Komitet Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk przygotował bardzo ciekawy raport będący ujęciem wielowymiarowych zjawisk towarzyszących migracji polskich rodzin. Uwzględnia on najważniejsze aspekty emigracji Polaków, ze szczególnym naciskiem na doświadczenia dzieci, praktyki i relacje rodzinne, przebieg procesów adaptacyjnych na różnych poziomach życia społecznego, kulturalnego, ekonomicznego i politycznego.

Słowa kluczowe: emigracja, rodziny migracyjne, transnarodowe dzieciństwo

Summary:

Emigration of the Polish population is a phenomenon that has been going on for many years. Migrations are the subject of great interest to the public, the mass media, state institutions and organizations. The Migration Research Committee of the Polish Academy of Sciences has created a working paper presenting the multidimensional phenomena accompanying the migration of Polish families. The report highlights the most important aspects of emigration, with particular emphasis on children's experiences, such as family practices and relationships, adaptation processes at different levels of social, cultural, economic and political life.

Keywords: emigration, migrant families, transnational childhood

1. Uwagi wstępne

Współczesne migracje Polaków są zjawiskiem o dużej skali a aż 83% emigrantów stanowią osoby w wieku aktywnym zawodowo. Dodatkowo średni czas pobytu za granicą wydłuża się bądź emigrant osiedla się na stałe w obcym kraju. Te fakty przyczyniły się do rozkwitu badań nad rodzinami transnarodowymi prowadzonymi przez badaczy w krajach napływu. Raport Komitetu Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk stanowi istotny dokument przybliżający i podsumowujący rezultaty prowadzonych badań w zakresie polskich rodzin transnarodowych¹.

Autorami raportu są Krystyna Slany, Magdalena Ślusarczyk oraz Paula Pustulka. Autorki odniosły się do badań w ramach projektu „Doing family in a transnational context. Demographic choices, welfare adaptations, school integration and the everyday life of Polish families living in the Polish-Norwegian transnationality”. Był on zrealizowany w ramach Polsko-Norweskiej Współpracy Badawczej w latach 2013-2016. Do budowania szerszej wiedzy na temat polskich rodzin przyczyniła się także międzynarodowa konferencja o europejskich rodzinach i migracjach w czasach niepewności – „Troubling Times for Europe? Families, Migration and Politics”.

Raport składa się z trzech części poprzedzonych wprowadzeniem i zwięzłym rozdziałem podsumowującym. Część pierwsza zatytułowana „Praktyki codzienne rodzin migracyjnych i transnarodowych” definiuje rodziny transnarodowe, obejmuje kontekst demograficzny ich powstawania oraz charakterystykę. Autorzy także przedstawiają typologie modeli rodzin oraz rolę praktyk rodzinnych, podtrzymujących więzi z Polską. W części drugiej – „Transnarodowe dzieciństwo”, przedstawiony został rozwój badań nad dziećmi w migracjach, kategorie dzieci migracji oraz ich problematyzacja w badaniach światowych. Zaprezentowano także, na bazie projektu Transfam, różne wymiary życia w Norwegii na podstawie subiektywnych doświadczeń przebadanych polskich dzieci. Trzecia część podkreśla instytucjonalny kontekst migracji, na przykładzie systemu edukacji. Przedstawiony został aspekt formalno-prawny, programowy oraz edukacyjny wymiar polityki integracyjnej w kraju przyjmującym. Ważną kwestią, poza wspieraniem uczniów w adaptacji do nowego systemu, są doświadczenia rodziców, wyzwania instytucjonalne i problemy z jakimi się borykają zderzając się z odmiennymi od polskich systemami eduka-

¹ *Polskie rodziny transnarodowe: dzieci, rodzice, instytucje i więzi z krajem*, Komitet Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk, Kraków-Warszawa 2016, s. 4.

cyjnymi. Autorzy wskazują także na istotę oświaty polonijnej, możliwościach jej działania oraz stopnia zaangażowania państwa polskiego. Całość zamyka rozdział podsumowujący z wnioskami w zakresie skutków demograficznych i społeczno-kulturowych. W rozdziale tym autorzy zamieścili również tabelę zawierającą rekomendacje rozwiązań w trzech obszarach polityk z uwzględnieniem potrzeb dzieci transnarodowych.

Założeniem autorów było uwidocznienie rosnącego udziału polskich rodzin w procesie migracji. Główny cel raportu Komitetu Badan nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk określono jako „zdefiniowanie i eksploracja wymiarów, które determinują transnarodowe związki Polaków przebywających poza krajem pochodzenia z ojczyzną, ze szczególnym naciskiem na doświadczenia dzieci”². Badania te są konieczne dla efektywnego kształtowania polityki kierowanej do rodzin migracyjnych oraz polityki społecznej w Polsce. Kolejnym celem jest monitorowanie różnic między polskim systemem a zachodnimi systemami edukacyjnymi, aby usprawnić politykę oświatową obejmującą dzieci migrantów.

Autorzy odnosząc się do transnarodowości rodzin zaznaczają, że należy ją rozumieć w kilku kontekstach:

- „dynamicznych zmian w obrębie rodzin transnarodowych i wpływie otoczenia społeczeństw przyjmujących na praktyki rodzinne, zarówno w odniesieniu do par małżeńskich, jak i na linii rodzic-dziecko;
- cyklu trwania i rozwoju rodziny migracyjnej oraz wynikających z niego napięć i strategii tożsamościowych;
- wielopoziomowego oddziaływania kontekstów instytucjonalnych – szczególnie systemu edukacyjnego w kraju przyjmującym;
- podmiotowości i aktywności dzieci imigrantów jako aktorów osadzonych w dynamicznym procesie budowania praktyk oraz zarządzania więziami i relacjami”³.

Według Auterek, pozwala to na analizę obejmującą każdy aspekt życia rodzin transnarodowych oraz na dalsze formułowanie długoterminowych wniosków, wskazujących czynniki wpływające na decyzje dotyczące osiedlania się oraz oczekiwań wobec polityki społecznej.

² Tamże, s. 4-5.

³ *Polskie rodziny transnarodowe: dzieci...*, s. 6.

2. Praktyki codzienne rodzin migracyjnych i transnarodowych

Jak zauważają Autorki, problematyka rodzin migracyjnych jest istotna ze względu na dostrzegalne cechy procesów ludnościowych. Wśród migrantów dominującą grupę stanowią ludzie młodzi. W 2011 roku z Polski wyjechało 344 tys. osób w przedziale wiekowym 20-29 lat. Struktura polskiej populacji emigranckiej wyróżnia się na tle światowym, gdzie średni wiek migranta to 39 lat. Polska ma wysoki odsetek ludzi młodych w większości krajów europejskich, a średni wiek to 31 lat⁴. Według raportu, udział Polaków w wieku 20-39 lat wśród emigrantów w Wielkiej Brytanii to 80%, 60% w Niemczech oraz 79% w Holandii. Wielu młodych ludzi w kraju charakteryzuje także gotowość migracyjna. Skutkiem procesów mobilności i rozrodczości jest fakt, że poza krajem występuje zjawisko tzw. polskiego „baby boomu”. Prawie 23 tys. dzieci polskich matek urodziło się w Wielkiej Brytanii w 2015 roku, a analizy wskazują na wyższe wskaźniki dzietności dla kobiet, które wyjechały przy ograniczeniu potencjału ludnościowego w Polsce⁵. Wynika to głównie z bardziej efektywnych programów wsparcia społecznego oraz zamierzeń osiedleńczych migrantów w państwach zapewniających stałą pracę.

Kolejnym aspektem poruszonym przez Autorki jest migracyjne rodzicielstwo. Wyróżniają dwa typy ze względu na wzór migracyjny rodziny, czyli rodzicielstwo „na odległość” i „rodzicielstwo migracyjne”. Polskę dotychczasowo charakteryzowała migracja tymczasowa, co skutkowało badaniami wpływu wyjazdu rodzica na sytuację rodziny. Eskalowano także niepokój moralny związany z „eurosieroctwem”⁶. Jednak współczesnych obywateli Unii Europejskiej cechuje „międzynarodowość” i mniejsze przywiązanie do kraju pochodzenia. W tym nurcie badawczym skupiono się na zobrazowaniu porażek i kłopotów migrantów, jak rozluźnienie więzi rodzinnych, utrata tożsamości, choroby psychiczne, itp.⁷ Później pojawiły się badania dotyczące drugiego typu rodzicielstwa, gdzie rodzina została założona poza krajem bądź cała osiedliła się poza Polską. Główny środek ciężkości analizy porównawczej migracji sezonowej i migracji osiedleńczej jest ściśle związany z miejscem stałego pobytu i zamieszkania dzieci. Rodzina rozdzielona skupiona jest wokół życia w Polsce. Dzieci dorastają w kraju, pozostają w środowisku rodzinnym i lokalnym, dzie-

⁴ *Migracje zagraniczne ludności*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013, www.stat.gov.pl, [odczyt: 25.05.2017].

⁵ *Polskie rodziny transnarodowe: dzieci...*, s. 8.

⁶ I. Szczygielska, *Migracje zarobkowe kobiet i ich wpływ na funkcjonowanie rodzin*, Warszawa 2013, s. 134-137.

⁷ J. Korczyńska, *Sezonowe wyjazdy zarobkowe Polaków do Niemiec*, Warszawa 2003, s. 67.

ki czemu nie doświadczają dylematów dorastania poza krajem. Podejście to jest uzależnione od wieku dzieci i małżonków.

Autorki przedstawiły pięć faz cyklu trwania rodziny syntezując powiązania między życiem rodzinnym a mobilnością w odniesieniu do rodzicielstwa migracyjnego. Faza bezdzielna obejmuje dylemat migracji i planowania potomstwa. 44% polskich emigrantów powyżej 15 roku życia to osoby pozostające w związkach małżeńskich⁸, wśród których szczęście rodzinne znajduje się na szczycie hierarchii wartości⁹. Dodatkowo kultura migracyjna w wielu regionach Polski przyzwyczajają młodych ludzi do wyjazdów zagranicznych w kolejnych pokoleniach. Do wysokiej mobilności przyczynia się brak zobowiązań opiekuńczych oraz chęć rozwoju osobistego i zdobywanie stałej pracy. W odniesieniu do przedstawicieli wyższych warstw społecznych, zwłaszcza kobiet, mobilność wiąże się z poszukiwaniem przygody czy ucieczką od problemów życia codziennego. Wśród młodych ludzi z ograniczonym kapitałem wyjazd wiąże się z poszukiwaniem godnego życia, minimalizowania negatywnych czynników rynkowych w miejscu pochodzenia (bezrobocie, niskie wynagrodzenia) poprzez zdobywanie środków finansowych i akumulację kapitału za granicą¹⁰.

Kolejną fazą jest prokreacja i wyzwania rodzicielstwa w obcym kraju. Młode małżeństwa skupiają się na sukcesie „dziecka-projektu” jednocześnie odnosząc się do tradycyjnych norm macierzyństwa (np. ikona Matki-Polki) oraz nowego modelu tzw. zaangażowanego ojcostwa¹¹. Powiększenie rodziny wiąże się z pogorszeniem statusu ekonomicznego migrantów, a jak wskazują badania polscy obywatele w większości zajmują nisko wynagradzane i nieprestżowe sektory gospodarki¹². W gorszej sytuacji zawodowej w wyniku macierzyństwa naturalnie są kobiety, jednak większość krajów przyjmujących oferuje świadczenia socjalne. Ważnym jest także, że Polacy często przejmują nowy model rodziny, gdzie co raz częściej mąż wspiera małżonkę na zasadzie relacji partnerskich i równościowych, np. poprzez urlopy ojcowskie. Najważniejszymi wnioskami, na jakie wskazują autorki, jest fakt, że polscy migranci realizują modele rozszerzonej prokreacji, decydując się na posiadanie dzieci.

⁸ Raport z wyników (NSP 2011), *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, Warszawa 2012.

⁹ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2002, s. 94-96.

¹⁰ A. White, *Family migration from small-town Poland: a livelihood strategy approach*, 2009 [w:] *Polskie rodziny transnarodowe: dzieci, rodzice, instytucje i więzi z krajem*, Komitet Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk, Kraków-Warszawa 2016, s. 16.

¹¹ M. Sikorska, *Nowa Matka Nowy Ojciec Nowe Dziecko – O nowym układzie sił w polskich rodzinach*, Warszawa 2009, s. 129-200.

¹² I. Grabowska-Lusińska, *Migrantów ścieżki zawodowe bez granic*, Warszawa 2013, s. 87-92.

Następnym etapem życia rodzin jest faza stabilizacji, która koncentruje się wokół tworzenia przestrzeni domowej. Fletcher pisał, że dom stanowi „(...) symbol doświadczeń migrantów i ich radzenia sobie z przestrzenią. Związki i relacje krzyżują się w domach rodzin transnarodowych. Domy są zarazem elementem konsumpcji i obrazem wartości rodziny, ale też i społeczności, z której wywodzą się migranci, sercem życia codziennego, gdzie ludzie tworzą kulturę”¹³. Emigranci bardzo często decydują się na zakup domu poza krajem, przy obecności polskich praktyk. Świadczy to o dużym przywiązaniu z krajem pochodzenia, podkreśla chęć przekazywania polskiej tradycji i kultury. Stabilizacja umacnia kilka typów migracyjnego rodzicielstwa:

- model tradycyjny charakteryzuje się ograniczoną integracją, przywiązaniem do religii katolickiej i ojczystego języka oraz chęcią powrotu do kraju;
- model integracyjny cechuje otwartość na obcą kulturę i język;
- model hybrydalny łączy polskie i obce elementy;
- model równościowy polega na tolerancji i altruizmie, globalizacji i posługiwaniu się wieloma językami w domu.

Według Auterek, rośnie heterogeniczność polskich rodzin poza krajem, ale również zależność między więzami dzieci i rodzin z Polską a stosunkiem rodziców do języka narodowego. Utrzymanie dwu- lub wielojęzyczności dzieci jest dla rodziców ogromnym wysiłkiem, a w rodzinach binacjonalnych może okazać się niemożliwe. Język polski może być zasobem do osiągnięcia sukcesów zawodowo-rynkowych w Europie, a na poziomie rodziny stanowi podstawową oś tożsamości i budowania więzi z Polską. Autorki podkreślają na istotę działań ze strony państwa wysyłającego. Ważne jest, aby Polska stwarzała możliwości optymalnego życia rodzinnego w duchu transnarodowym, poprzez tworzenie właściwej polityki społecznej i wspomaganie rodziców w podtrzymywaniu i przekazywaniu języka oraz tradycji i kultury polskiej.

Faza odchodzenia dzieci i następnie pustego gniazda są najmniej przebadanymi etapami życia cyklu rodziny. Wynika to z braku wystarczających danych na temat dorosłych dzieci migrantów. Jednak, jak wynika z literatury przytaczanej przez autorów raportu, migranci „rzadko wychodzą poza ramy normatywne zapewnienia opieki tak wstępnym, jak i zstępnym członkom swojej sieci pokrewieństwa. Należy jednak podkreślić, że zobowiązania wobec dzieci

¹³ P. L. Fletcher, *La casa de mis sueños*. Boulder: Westview Press, 1999 [w:] *Polskie rodziny transnarodowe: dzieci, rodzice, instytucje i więzi z krajem*, Komitet Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk, Kraków-Warszawa 2016, s. 15.

dorastających poza Polską wydają się przeważać szalę na rzecz pozostawiania w ich pobliżu, co oznaczałoby osiedlenie się w kraju przyjmującym. Migranci szczególnie podkreślają realistyczne przekonanie o tym, że ich wnuki urodzą się za granicą, a oni – wtedy jako dziadkowie – będą zobowiązani pomóc swoim dorosłym dzieciom”¹⁴.

Jak zauważają Autorki raportu, podtrzymywanie więzi z Polską można zaobserwować poprzez praktyki rodzinne. Jak wynika z badań znaczna większość migrantów pragnie utrzymywać biskie relacje z pozostającą w kraju rodziną. W czasach globalizacji ułatwiać to mogą technologie komputerowe umożliwiające komunikację nie tylko telefoniczną, a także audio-wizualną. Jednak mimo nowoczesnych możliwości nadal główną wartością jest bezpośrednia obecność i fizyczna troska. Ponadto nie wszyscy migranci i ich rodziny potrafią bądź chcą stosować technologie w komunikacji. Konieczne zatem okazują się wizyty, z czego korzystają zwłaszcza kobiety. Autorzy wskazują tutaj na postrzeganie dystansów przestrzennych, które uległy „zmniejszeniu” poprzez dobrą infrastrukturę czy tanie linie lotnicze. Krótkotrwałe powroty służą migrantom do spojrzenia na własne życie i ich dzieci z innej perspektywy.

3. Transnarodowe dzieciństwo

Zdaniem Auterek raportu, badania migracyjne przez wiele lat pomijały kwestię dzieci bądź marginalizowały ich liczbę i udział w tym procesie. Jednak na przestrzeni ostatnich lat można zauważyć zainteresowanie rolą dzieci w migracjach wśród badaczy. Według danych z 2016 roku na świecie jest ponad 31 mln dzieci, z czego 11 mln ucieka przed wojną i agresją zbrojną¹⁵. Raport Międzynarodowej Organizacji do spraw Migracji i Funduszu Narodów Zjednoczonych na Recz Dzieci ukazuje, że dzieci uchodźcy stanowią połowę populacji uchodźców. Najwięcej dzieci znajduje się w Turcji, a w Europie jest ich ponad 5,4 mln. Wiele dzieci pozostaje bez rodziców czy opiekunów, a liczba wniosków o azyl w 2015 roku była znacznie wyższa niż w roku poprzednim¹⁶. Kryzys migracyjny spowodował skupienie uwagi przez badaczy i instytucje międzynarodowe na kwestie związane z uchodźstwem dzieci i młodzieży oraz ich umiejscowieniem w społeczeństwie. Utworzony został min. ośrodek łączący pracę badawczą z praktyką na rzecz dzieci – migrantów.

¹⁴ *Polskie rodziny transnarodowe: dzieci...*, s. 18.

¹⁵ *Uprooted. The growing crisis for refugee and migrant children*, UNICEF, wrzesień 2016.

¹⁶ *Migration of Children to Europe*, IOM – UNICEF, 2015.

Jak wynika z raportu, sposób gromadzenia danych uniemożliwia wgląd badaczom w migracje dzieci wyjeżdżających z rodzicami. Brakuje danych na temat liczby polskich dzieci w Wielkiej Brytanii, Niemczech i Irlandii, gdzie skupia się największa polska emigracja. Według Eurostatu z 2016 r. dzieci imigrantów w Unii Europejskiej jest ok. 700 tys.¹⁷, z czego większość stanowią dzieci polskie, niemieckie, rumuńskie i litewskie. Najwięcej dzieci polskich migrantów, na podstawie raportu, w każdej grupie wiekowej przebywa w Holandii i Norwegii, (jednak nie uwzględnia on krajów wymienionych wyżej)¹⁸. Duży udział dzieci nasuwa postulatory czy założenia tzw. nowej socjologii dzieciństwa, w której dziecko jest podmiotem sprawczym, refleksyjnym, potrafiącym wyrażać swoje przeżycia i doświadczenia. Zaczęły być postrzegane jako pełnoprawne jednostki, podejmujące decyzje i mające wpływ na otoczenie w ramach własnych możliwości. Dzieciństwo jest postrzegane jako część społeczeństwa, która kształtuje wiele zjawisk, a nie jako niezależny twór poprzedzający aktywny udział w społeczeństwie¹⁹.

Autorki raportu zwróciły uwagę na kategoryzację dzieci, które uczestniczą w procesach migracyjnych. Wyróżniono:

- dzieci migrujące wraz z rodzicami
- dzieci pozostawione w kraju pochodzenia przez oboje lub jednego z rodziców, najczęściej w związku z ich pracą poza granicami ojczyzny
- małoletni migrujący samodzielnie, przekraczające granicę - na własną rękę²⁰.

Według raportu, migracja rodziców przynosi zarówno pozytywne jak i negatywne konsekwencje. Migracja poprawia sytuację ekonomiczną rodziny, min. poprawa jakości życia, wykształcenie dzieci, lepsza opieka zdrowotna. Jednak rozłąka z rodzicami przynosi niepożądane efekty, czyli uwikłanie dzieci w problemy natury psychologicznej związanej z poczuciem niepewności i strachu, osłabieniem więzi, barkiem opieki. W przypadku migracji kobiet, zmienia się pozycja starszych dziewczynek-córek, które są dyskryminowane poprzez obciążanie ich obowiązkami matki. Badania wskazują także na przemoc wobec dzieci, porzucanie szkoły oraz niepowodzenia szkolne. Autorzy podsumowując dochodzą do wniosku, że nie ma wyraźnego powiązania między migracją

¹⁷ *Polskie rodziny transnarodowe: dzieci...*, s. 22.

¹⁸ Tamże, s. 22-23.

¹⁹ Tamże, s.22.

²⁰ Tamże, s. 23-24.

a trwaniem rodziny. Często uważa się, że migracje osłabiają więzi nieformalne i rodzinną sieć krewniczą, jednak „analizy transferów ekonomicznych i społecznych i empiryczne studia nad kolektywnymi działaniami członków rodzin na rzecz rozproszonych sieci krewniczych (familyhood) poprawiają jakość relacji i więzi oraz realnie wpływają na trwanie rodzin”²¹.

W przypadku migracji dzieci wraz z rodzicami wskazuje się na trudności w adaptacji z nowym środowiskiem. Dzieci i młodzież migrująca samotnie narażona jest na przemoc, handel dziećmi, wykorzystywanie seksualne czy darmową pracę. Przestrzeganie praw dzieci starają się kontrolować organizacje, takie jak Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców czy Fundusz NZ na Rzecz Dzieci.

W kolejnej części raportu Autorki skupiły się na przedstawieniu wybranych wyników projektu Transfam, dotyczących polskich dzieci w Norwegii. Przedstawili wykres, który obrazuje wymiar życia w percepcji dzieci, uwzględniając społeczno-kulturowe, ekonomiczne i polityczne otoczenie kraju napływu; społeczno-kulturowe, ekonomiczne i polityczne konteksty oddziaływania kraju napływu; indywidualne charakterystyki dziecka oraz charakterystykę rodziny. Pierwszym wymiarem jest praca zawodowa rodziców, która jest warunkiem powodzenia rodziny w świadomości dzieci. Duże znaczenie ma przy tym znajomość języka i reguł życia społeczeństwa norweskiego. Wyniki dowodzą, że każda rodzina poprawiła swoją sytuację materialną w porównaniu z życiem w Polsce. Dodatkowo przebadane dzieci deklarowały, że w nowym kraju żyje im się lepiej i miały dobre rozpoznanie nie tylko sytuacji zawodowej rodziców, ale również rodzaju wykonywanych przez nich prac. Warto także wspomnieć, że dane potwierdziły segregację genderową oraz częstsze pozostawanie kobiet bez zatrudnienia, głównie na rzecz rodziny.

Kolejnym aspektem są relacje genderowe w rodzinie. Głównym wnioskiem jest fakt, że ojciec jest postrzegany jako żywiciel rodziny, podnosi dochód rodzinny przez co jest nieobecny w domu i nie angażuje się w prace domowe. Małe dzieci postrzegają ojca jako osobę odpowiedzialną za sukces materialny rodziny, mimo iż matki także pracują zawodowo. Ojcowie poświęcają mniej czasu na życie rodzinne, ze względu na potrzebę osiągnięcia celu jaki obrali sobie wyjeżdżając z kraju. Natomiast kobiety odnajdują się w roli „Matki Polki”, wykonując swoje obowiązki z matczynym oddaniem, łącząc pracę zawodową z opieką nad dziećmi. Wydaje się więc, że dzieci mają tradycyjne stereotypy podziału ról, jakie utrzymują się w Polsce. Z badań wynika również, że matki

²¹ Tamże, s. 25.

najwięcej czasu w skali tygodnia poświęcają dzieciom i mężowi oraz pracom domowym jak gotowanie, sprzątanie, pranie oraz podtrzymywanie więzi z rodziną w Polsce. Następnym wymiarem są emocje, jakie towarzyszą dzieciom w odniesieniu do migracji.

Autorki podkreślają, że dzieci migrantów były osvajane z wyjazdem znacznie wcześniej. Najczęściej odbywało się to poprzez wyjazd jednego z rodziców, na którego powrót czekały z utęsknieniem i radością, a dodatkowo w rozmowach rodziców pojawiał się temat zamieszkania w Norwegii. Według badań dzieci, które doświadczyły rozłąki z rodzicem pozytywnie reagują na osiedlenie się w nowym kraju, ze względu na scalenie rodziny. Starsze dzieci dodatkowo mają świadomość poprawy sytuacji materialnej, a decyzję rodziców postrzegają bardziej jako konieczność.

Z badań wynika, iż kolejny wymiar – transnarodowe więzi, są bardzo istotnym aspektem w życiu dzieci migrantów. Inicjują, mobilizują i podtrzymują więzi rodzinne z bliskimi, głównie poprzez nowe technologie. Najważniejszym pozostaje utrzymanie bliskich relacji z babcią i dziadkiem. Należy zaznaczyć także, że wytworzył się fenomen „latających babć”, które przenoszą się czasowo do wnuków. Dzieci są największym spoiwem jakie łączy rodzinę z Polską. Dziadkowie pełnią także rolę podtrzymania tożsamości, tradycji, wiedzy o kraju. „Poczucie przynależności i tożsamości” dotyczy odczuć przebadanych dzieci, co do identyfikacji z konkretnym państwem. Badaczki wykazały, że na pierwszym miejscu wśród polskich dzieci usytuowała się biwalencja, czyli poczucie przynależności zarówno do Polski jak i Norwegii. Jednak duża część przebadanych wykazuje poczucie zagubienia, utraty własnej tożsamości oraz trudności w komunikowaniu się. Pozostali wskazywali na siłę więzi z krajem ojczystym, oraz kilkoro na przynależność wyłącznie z Norwegią. Dzieci z par polsko-norweskich natomiast nie mają problemu z określaniem swojej tożsamości²². Nie są przywiązane do Polski i nie czują żadnego sentymentu co do niej, są ukierunkowane na kulturę norweską. Jeśli chodzi o relacje w szkole polskie dzieci napotykają problem ze względu na inny system kształcenia. Szkoła norweska stawia inne cele przed uczniami, co sprawia że dzieci, zwłaszcza te które uczęszczały do polskiej szkoły, mają problem z odnalezieniem się w nowej sytuacji. Niemniej jednak badania dowodzą, iż mimo początkowych barier i problemów polskie dzieci doskonale radzą sobie w szkole i środowisku rówieśniczym. Jest to dla nich bardzo ważne doświadczenie oraz szansa na wielokulturowe przyjaźnie.

²² *Polskie rodziny transnarodowe: dzieci...*, s. 32.

4. Rodziny migracyjne a szkoła - kontekst instytucjonalny

Jak podkreślają Autorki raportu, właściwa polityka dotycząca integracji i oświaty dzieci migrantów to prawdziwe wyzwanie dla państwa, dotyczące całego społeczeństwa i roli, jaką odgrywają w nim migranci. Szkoła jest obiektem, gdzie odbywa się ogromny proces integracyjny, który jest w stanie przeciwdziałać wykluczeniu i polepszyć sytuację migranta na rynku pracy. Na poziomie indywidualnym oznacza to motywację do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, na poziomie makro z kolei przyczynia się do budowania społeczeństwa, w którym wszyscy mają szansę być obywatelami²³, zmniejsza ryzyko tworzenia tzw. „paralelnych społeczeństw”²⁴, gdy migranci żyją niejako obok. Należy również podkreślić, że migranci nie zawsze szukają pomocy w integracji. Podejmują bierną aktywność w społeczeństwie, nie znając języka funkcjonują na obrzeżach społeczeństwa. W takich przypadkach także szkoła ma szansę zintegrować całą rodzinę poprzez uczęszczające do placówki dzieci.

Badania Transfam wyraźnie to potwierdziły w przypadku polskich migrantów w Norwegii²⁵. Dodatkowo dzieci migrantów postrzegane są przez pryzmat ich „przydatności” w społeczeństwie, czyli jak ich nauka i późniejsza praca wpływa na cały kraj. Z jednej strony może to dyskryminować uczniów z powodu ich złych wyników szkolnych. Jednak polskie dzieci wypadają dobrze w tych badaniach. Okazuje się bowiem, że radzą sobie w szkole świetnie więc postrzeganie ich przez pryzmat migracyjny podnosi ich samoocenę w nowym społeczeństwie.

Należy dodać, że Konwencja Praw Dziecka Narodów Zjednoczonych (United Nations Convention on the Rights of the Child - UNCRC) zwraca uwagę definiując dobre dzieciństwo, że oznacza ono nie tylko możliwość kształcenia, ale także prawo do bycia kształconym jej zgodnie z zasadami równości. Unia Europejska kwestię polityki edukacyjnej powierza głównie państwu członkowskiemu. Zwraca ona jedynie szczególną uwagę na zapewnieniu dostępu do nauki ojczystego języka i prawa zachowania własnej tożsamości²⁶. Unia Euro-

²³ V. Todorowska-Sokolowska, *Integracja i edukacja dzieci imigrantów w krajach Unii Europejskiej – wnioski dla Polski*, Warszawa 2010, s. 2-12.

²⁴ M. Ślusarczyk, *Z nami czy przeciwko nam? : kierunki zmian i kulturowej integracji imigrantów w Europie*, [w:] K. Romaniszyn (red.) *Culture and Migration. The Cultural Implications of International Migrations In the Light of Fieldwork Evidence*, Kraków, 2008, s. 82-102.

²⁵ M. Ślusarczyk, P. Pustulka, *Transnarodowość w przestrzeni domowej polskich rodzin migracyjnych w Norwegii*, Studia Humanistyczne AGH, Tom 16, 2017 nr 1, s. 23-27.

²⁶ H. Stalford, *Children and the European Union: Rights, welfare and accountability*. Bloomsbury: Bloomsbury Publishing, [w:] *Polskie rodziny transnarodowe: dzieci, rodzice, instytucje i związki z krajem*, Komitet Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk, Kraków - Warszawa 2016, s. 38.

pejska wydała w tej sprawie wiele dokumentów, które mają charakter wspierający i rekomendujący. W kontekście instytucjonalnym przebieg integracji dzieci o pochodzeniu migracyjnym w szkole zależy przede wszystkim od założeń systemów edukacyjnych. Istotne są różne czynniki wpływające na politykę edukacyjną i integracyjną:

- charakter polityki imigracyjnej oraz doświadczenie danego kraju. Największe doświadczenie w przyjmowaniu polskich imigrantów mają Niemcy i Austria.
- charakter systemu szkolnego. Zaliczyć tutaj także można postrzeganie migrantów przez pryzmat ich pochodzenia czy stereotypu dotyczącego danej grupy etnicznej.
- model integracji dzieci o pochodzeniu migracyjnym w systemie szkolnym. Wyróżnia się dwa modele: separacyjny, który zakłada oddzielenie dzieci migracyjnych poprzez inne klasy lub szkoły do czasu opanowania języka oraz model integracyjny, który zakłada włączenie dzieci migracyjnych do klas docelowych.
- wsparcie oferowane uczniom i rodzinom. Wliczamy tu odpowiednie przygotowanie nauczycieli, którzy pomogą nie tylko dzieciom, ale całym rodzinom w adaptacji do nowego środowiska.
- możliwość uczenia się języka ojczystego. Nauka języka odbywa się poprzez zapewnianie takiej możliwości przez państwo przyjmujące, poprzez współpracę państwa przyjmującego z krajem ojczystym bądź z inicjatywą wyłącznie kraju pochodzenia.

Jak wynika z raportu, integracja odbywa się z różnym stopniem nasilenia w zależności od państwa przyjmującego. Kluczowe jest tu nastawienie danego państwa do migrantów, system szkolnictwa, stopień przygotowania nauczycieli oraz sposób finansowania z budżetu kraju.

Autorki podkreślają, że wśród Polaków na emigracji dobre wykształcenie jest bardzo ważne. „Rodzice są zainteresowani wszystkimi aspektami edukacji : długością kształcenia obowiązkowego, podziałem na etapy i kryteriami przechodzenia na kolejne, systemami oceniania i promocji do kolejnych klas, kosztami nauki, opieką po zakończeniu lekcji, rytmem roku szkolnego czy możliwością opuszczania lekcji, a także sposobem pracy na lekcji. Wśród ważnych zagadnień wskazuje się też na procedury zapisywania do szkół, dostępność

miejsz czy zróżnicowanie szkół w ramach danego kraju i możliwości uzyskania wsparcia w razie potrzeby”²⁷.

W badaniach uwzględniono także bariery, jakie napotykają rodziny migracyjne. Po pierwsze bariery instytucjonalne, gdzie główną kwestią jest brak przygotowania nauczycieli do edukacji migrantów. Ten problem był bardzo duży po akcesji Polski do UE lub w krajach, gdzie polskich migrantów nie było. Kolejny problem ma podłoże finansowe, związane z nauczaniem języka ojczystego. W Norwegii odpowiedzialne są za to gminy, a nie każda decyduje się na finansowanie takiej edukacji. Problemem jest dyskryminacja migrantów, co powoduje zanikanie rodzimej tradycji i języka ojczystego. Kolejna bariera dotyczy treści jakie dzieci migrantów przyswajają w szkole. Autorki zauważają, że historia, polityka czy ekonomia krajów pochodzenia była bardzo zmarginalizowana. „W narracjach migrantów w ramach projektu Transfam zagadnienia związane z wielokulturowością pojawiały się bardziej w postaci ‘folkloru’ niż szerszej analizy społecznej”²⁸. Ważna jest również bariera związana z błędami, które popełniają rodzice. Porównują system szkolny kraju przyjmującego z polskim, zwłaszcza gdy jest on znacząco odmienny, jak np. w Wielkiej Brytanii czy Norwegii. Dodatkowo krytykują przesadzone oczekiwania wobec rodziców w angażowanie się w życie szkoły. Mimo, że sami są migrantami potępiają zróżnicowanie etniczne lub narodowościowe w szkołach. Bariery wśród dzieci jest przede wszystkim brak znajomości języka, kultury, obyczajów, a co za tym idzie izolacja w grupie i trudności w nauce, przy czym kluczowy jest wiek dziecka.

Autorki raportu zwracają uwagę, że rodziny migracyjne decydując się na wyjazd z kraju muszą przygotować się na wyzwania jakim należy sprostać w obcym kraju. Przede wszystkim nauka języka i nowych warunków życia oraz zaakceptowanie zróżnicowania kulturowego. Rodzina musi także stworzyć własną strategię transnarodowości, która obejmuje kontakty z pozostałymi w Polsce, kształtowanie polskiej tożsamości i integracji w kraju przyjmującym.

²⁷ M. Lopez Rodriguez, A. D’Angelo, L. Ryan, R. Sales, *Szkolnictwo w Anglii: poradnik dla emigrantów i specjalistów pracujących z emigrantami*. Social Policy Research Center, [w:] *Polskie rodziny transnarodowe: dzieci, rodzice, instytucje i związki z krajem*, Komitet Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk, Kraków - Warszawa 2016, s. 44.

²⁸ *Polskie rodziny transnarodowe: dzieci...*, s. 46.

5. Uwagi końcowe

Raport Komitetu Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk w swoim podsumowaniu formułuje szereg rekomendacji i wniosków. Zwraca uwagę na fakt, iż polskie rodziny migracyjne nie mają już wyłącznie charakteru czasowego. Migracje zatem wpływają nie tylko na rodzinę migrantów, ale na całe społeczeństwo polskie i kraju przyjmującego. Tak więc, przemiany zostały ujęte w kontekście kraju pochodzenia, kraju osiedlenia oraz w tak zwanej przestrzeni transnarodowej.

Zdaniem Autorek raportu, państwo polskie, w odpowiedzi na odpływ kapitału ludzkiego, musi przygotować lokalne ośrodki na docieranie do migrantów i ich dzieci z „polskością” w celu pielęgnowania polskiej kultury. Państwa przyjmujące natomiast powinny zapewniać integrację, wielokulturowość oraz równość migrantów w społeczeństwie, z korzyścią dla rynku pracy. W przestrzeni transnarodowej można jasno zidentyfikować gamę motywacji stojących z działaniami Polaków. Według badań prowadzonych w Anglii, Irlandii czy Norwegii kluczowym czynnikiem w zakładaniu czy powiększaniu rodziny jest bezpieczeństwo ekonomiczne. Wiodącymi elementami są dobrze płatna i stabilna praca, wsparcie socjalne i prawidłowe funkcjonowanie instytucji społecznych. Warto także zaznaczyć aspekty „normalnego życia”, czyli spokoju, możliwość ograniczenia pracy zawodowej czy dobry stan środowiska naturalnego oraz wolności polityczne i osobiste. Za granicą postępuje także demokratyzacja rodziny, zaczyna się uwzględniać decyzje dzieci i ich potrzeby.

Badaczki sformułowały też rekomendacje odnoszące się do włączania perspektywy dzieci na trzech obszarach polityk uwzględniając wzmacnianie roli dzieci w życiu społecznym i kulturalnym, rozwiązywanie problemów związanymi z wchodzeniem w dorosłość, uniknie ryzyka wykluczenia. Według nich:

- 1) kraj wysyłający powinien stwarzać odpowiednie regulacje prawne, dbać o edukację polonijną, promować projekty kulturalne, wspierać działania podmiotów dbających o tradycje i migrantów, normalizować wielokulturowość w kraju poprzez edukację, prowadzić monitoring doświadczeń migrantów (zwłaszcza dzieci i młodzieży);
- 2) kraj przyjmujący powinien prowadzić odpowiednią integracyjną politykę, pomagać w edukacji nowego języka, edukować społeczeństwo, przeciwdziałać dyskryminacji, wspierać dzieci migrantów w adaptacji w nowym środowisku oraz w pielęgnowaniu własnej kultury,

usprawnić działania agencji systemu pomocy społecznej i wczesnej interwencji;

- 3) transnarodowa rodzina powinna przede wszystkim zadbać o utrzymanie i tworzenie rodzinnych i przyjacielskich relacji, o umożliwianie dbania o relacje z dziadkami i całą rodziną oraz polskiej tradycji i kultury.

Raport Komitetu Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk stanowi kontynuację szeregu badań nad migracjami. Mają one charakter interdyscyplinarny i wpisują się w zakres międzynarodowych badań nad współczesnym społeczeństwem. Dowodzą przy tym, że badania prowadzone w Polsce nie odbiegają od badań europejskich. Autorki wskazują jedynie na występowanie dysproporcji w przeprowadzonych badaniach ośrodków zagranicznych z polskimi.

Bibliografia:

Fletcher P.L., *La casa de mis sueños*. Boulder: Westview Press, [w:] *Polskie rodziny transnarodowe: dzieci, rodzice, instytucje i więzi z krajem*, Komitet Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk, Kraków-Warszawa 2016.

Grabowska-Lusińska I., *Migrantów ścieżki zawodowe bez granic*, Warszawa 2013.

Korczyńska J., *Sezonowe wyjazdy zarobkowe Polaków do Niemiec*, Warszawa 2003.

Lopez Rodriguez M., D'Angelo A., Ryan L., Sales, R., *Szkolnictwo w Anglii: poradnik dla emigrantów i specjalistów pracujących z emigrantami*, [w:] *Polskie rodziny transnarodowe: dzieci, rodzice, instytucje i związki z krajem*, Kraków - Warszawa 2016.

Polskie rodziny transnarodowe: dzieci, rodzice, instytucje i związki z krajem, Kraków - Warszawa 2016.

Raport z wyników (NSP 2011), Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, Warszawa 2012.

Sikorska M., *Nowa Matka Nowy Ojciec Nowe Dziecko – O nowym układzie sił w polskich rodzinach*, Warszawa 2009.

Slany K., *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2002.

Stalford H., *Children and the European Union: Rights, welfare and accountability*, [w:] *Polskie rodziny transnarodowe: dzieci, rodzice, instytucje i związki z krajem*, Kraków - Warszawa 2016.

Szczygielska I., *Migracje zarobkowe kobiet i ich wpływ na funkcjonowanie rodzin*, Warszawa 2013.

Ślusarczyk M., *Z nami czy przeciwko nam?: kierunki zmian i kulturowej integracji imigrantów w Europie*, [w:] *Culture and Migration. The Cultural Implications of International Migrations In the Light of Fieldwork Evidence*, red. K. Romaniszyn, Kraków 2008.

Ślusarczyk M., Pustułka P., *Transnarodowość w przestrzeni domowej polskich rodzin migracyjnych w Norwegii*, „Studia Humanistyczne AGH”, Tom 16, 2017 nr 1.

Todorovska-Sokolovska V., *Integracja i edukacja dzieci imigrantów w krajach Unii Europejskiej – wnioski dla Polski*, Warszawa 2010.

White A., *Family migration from small-town Poland: a livelihood strategy approach*, [w:] *Polskie rodziny transnarodowe: dzieci, rodzice, instytucje i więzi z krajem*, Kraków-Warszawa 2016.